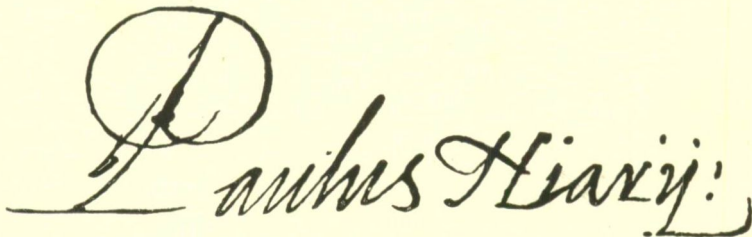

A török ertje meggöngül, a végbeli csapatok portyázásai szaporodnak. — Vásárhelyt Várday Kata cserébe adja Lugosynak nagymadai birtokaiért. — Az erdélyi fejedelmek a a hajdú vilézeknek kedveznek s Batidát Cserepesnek, Férgetet Kovácsnak ajándékozzák. — Viczmándy Kristóf Szentkirályról és Rárósról jövedelmet huz, az óbudai apácák Veresegyházát és Derekegyházát követelik. — Móricz Márton Mágocs-hoz tart igényt. — Bethlen Gábor Vásárhelyt a lippai adózástól felmenti s a hajdúk ellenében Mehemet pasa oltalmára bizza. — Ez megsenyegeti a hajdúkat. — Lippa török kézre jut. — Makó, Szeged, Vásárhely visszatérnek a magyar király kormánya alá. — Utóbbiak panaszaí Bercsényi Imre és a csanádi püspök ellen. — Mehemet a vásárhelyiek sérelmei miatt panaszí emel Bethlen előtt. — Bercsényi és a többi földesurak súlyos helyzete. — Bethlen újabb adományozásai Batidáról, Panad s Kovászdíróí. — Móriczot megfosztja javaitól. — A vásárhelyieket a váczí dézma alól akarja mentesíteni. — A vidék a nagykárolyi értekezleten tisztáztatni akarja, hogy melyik állam kötetékéhez tartozik? — Kovács és Szénási hajdútiszték foglalásai. — Móricz újabb szerzeményei. — A váczí és csanádi püspökök dézmaszedési joga Csongrádmegye területén. — Ennek népességi viszonyat. — A magyar királyi és földesuri befolyás erősbiil. — A város az utazó katonacsapatoktól szenved. — A vidék nyomora és a város elpusztulása. — Bethlen háboruja II. Ferdinánd ellen. — Dallos püspök a vásárhelyiek dézmájáról. — A város gyarapodása. — Györfy J. joga Körtvélyes, Solt, Mágocs, Kétlebecz, Veresegyház, Barcz és Leng irányában. — Móricz birtoklásáról erdélyi vizsgálat. — A Rákóczyak joga a Mágocsy-féle birtokokhoz. — A Cserepesyek Batidáról újabb adománylevelet nyernek. — A csongrádmegyei községek lassu fejlődése.

Az ekkép' végződött tizenötéves háboru alatt általában megfogyatkozott a török hatalma. Temesvár, Szeged, Csongrád, Csanád és Gyula ugyan még birtokába maradt, de nagy volt vérvesztesége s a győzhetetlenség egykori nimbusza meghomályosult. Nagyvárad, Bjenő és Lippa az erdélyi fejedelmeknek hódoltak, miáltal ezek módot találtak felségjogaikat vidékünkön is érvényesíteni, bár másfelől ez őrségek portyázásai újabb veszélyt és romlást hoztak e föld népére, amint efelől a makaiak esete tanuskodik, kik a háborgatások ellenében Báthory Gábor fejedelemtől kérnek és kapnak oltalomlevelet.¹ Városunk azonban váratlanul kedvezőbb helyzetbe 1608. jutott s nagyobb biztonságra tett szert az által,

24. sz. Nyáry Pál névirása.²

hogy a váradi kapitány, Nyáry Pál elhunytával ugyanezen évben a lippai várkapitány Lugosy János lett földesurunkká, még pedig akképen, hogy ez a maga nagymadai birtokait, házát és udvarát, ugyszintén ugorniai és rohodi földeit, melyek Szatmár- és Beregmegyékben feküdtek, elcserélte Várday Katalinnak, Telegdy Pál, majd Nyáry Pál özvegyének, mezővásárhelyi rész-

¹ Borovszky, Csanádm. tört. I. 244.

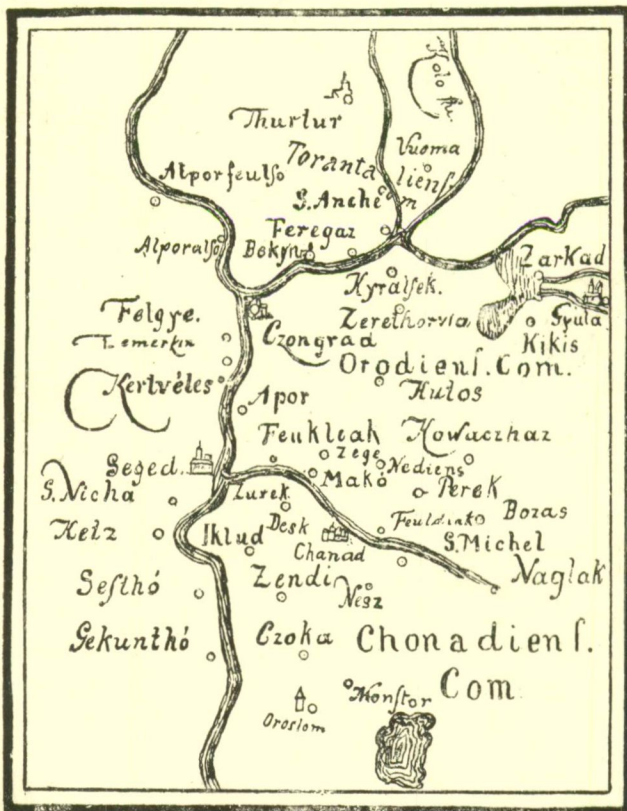
² Ipolyi Nyáry Krisztinája után. (Magy. tört. életrajzok, a Tört. Társ. kiadása.)

birtokaival, ki ezeket a nagy távolság s a maga elgyengült egészségi állapota miatt a maga királyhelmecezi lakásán kellően nem élvezhette. Különben sem volt fia, kire azokat hagyhatta volna.¹

Lugosy földesurasága városunkra nézve a tényleges, állandó birtoklás kezdetét jelentette, bár nincs tudunkkal, hogy azt az erdélyi, vagy a magyarhoni uralkodó megerősítette volna. Ez állandóság régóta ritkaságszámba ment, mert a mohácsi vész után, mint láttuk, az ellenkirályok és fejedelmek sűrűn cserélgették a nemesi és főuri jószágok gazdáit, elvették azokat attól, aki nem állott pártjokra, s ajándékol adták másoknak, kiket magok irányában lekötelezni s főleg katona szolgáltaikért jutalmazni akartak. Különösen érdekükben állott az erdélyi fejedelmeknek az ingatag hűségű és nehezen kielégíthető hajdúkat megnyerniök a magok részére, kik Bocskay halála után zavarogtak Rákóczy Zsigmond ellen, s eleintén Homonnayt, majd a katolikus hajlamu Báthory Gábort akarták Erdély trónjává ültetni, utóbbikat azzal a kikötéssel, hogy »a pópásokat és arianusokat irtsa ki«. A fejedelmek tehát saját érdekükben sem lehettek fukarok a nélkülözhetetlen jó harczosok irányában. Így Rákóczy Zsigmond Cserepes István borosjenei őrségi tisztnek ajándékozta a mi Batidánkat egy csomó csanádmegyei birtokkal, nevezetesen Pabort, Majmot, Czikát, Szemlék falvakkal, illetőleg pusztákkal és Csályával együtt, melyet kivétel nélkül Aradmegyéhez számít. Hasonlókép jár el Báthory Gábor fejedelem is, — a maga Szeged mellett eső falvait, melyek most elpusztulva vannak, nevezetesen a csanádvarmegyei Férgedet, Zombort, Serkedet és Tömpöst minden haszonvételeikkel és tartozé-

¹ A csere-szerződés a leleszi konv. Itrában, Elench. 1600—1700. 50. Prot. 69, 72. L.

kaikkal együtt a maga hajdu vitézei kapitányának, Kovács Péternek s az alatta katonáskodó Ko-

25. sz. H.m. Vászárhely vidéke 1609-ben.¹

vács Ambrusnak, Rózsa Pálnak, Nagy Gáspárnak és Szőke Jánosnak, kik mindannyian Hatházon laktak, ajándékozván, kik ő irányában minden körülmények s a hon érdekében folytatott hadi vállalatok közt vérök hullatásával is

¹ Mercator Atlas-a 1609-diki kiadványának részlete.

tanusították hűségüket és kitartó |1609. szept. 15. szolgálatukat.¹ Általában a török hatóságok ébersége, erélye és kizárólagossága annyira meghányatlott vidékünkön, hogy a föld népe a régi és újabb magyar birtokosok iránt a maga jobbágyi tartozásait újra elkezdte rovogatni, s a magyar földesurak ismét vettek némi haszonvételeket itteni javaiktól; az egyházi és polgári hatóságokkal való, habár igen gyönge és laza kötelékek újra helyre állítottak, bár a megyei közigazgatás mind nálunk, mind a szomszédos területeken még mindig szünetelt, s vármegyei tisztviselők egyáltalán nem voltak. A nép egykori jólétét azonban nyomor és inség váltotta fel, a közbátorság a szerte kalandozó rabló katonai csapatok által folyvást háborgattatott. Így Viczmándy Kristóf a maga alföldi jószágaiban, melyek jobbára Heves-, K.szolnok- Csongrád- és Csanádmegyékben terültek el, s melyek közt Alesi, Senyő, Fokoru, Kispó, Nagypó, Szentkirály, Szentgyörgy, Csongrád, Tömörkény, Rárós, Sas, Kürt is említettnek, — Kőrös Lukácsot teszi gondviselővé, vagyis tiszttartóvá,² ami, tekintve |1611. a birtokok nagyságát és egymástól való távolságát, csak annyit foglal magában, hogy Kőröst hatalmazta fel arra, hogy azon igen kevés taksát, melyet a községek a földesuri jog elismerése fejében ez időtájt vállalni szoktak, fölvehette. De Kristóf ur »a tokaji táborban« adván ki a maga felhatalmazványát, kétségkívül fegyverrel is tudott nyomatékot adni a maga jogainak. Nem ilyen helyzetben voltak az óbudai, most Pozsonyban lakó, apáczák. De azért ők is elérkezettnek látták az időt, hogy a boldogabb időkben összeszerzett jószágaik irányában, melyek egy részét már megnevezni sem

¹ Orsz. It. Erd. főkorm.-széki osztály. Lib. reg. IV. 409.

² Viczmándy levele a gr. Károlyiak bpesti ltban.

tudták, tulajdonjogi igényöket ismét felujtsák. Ily czélból Eb e c z k i A n d r á s ferenczes barátot küldték a pozsonyi káptalanhoz, hogy óvást tegyen mindazok ellen, kik az ő birtokaikat | 1610. decz. használják, eladták, vagy bitorolják, különösen megnevezvén mintegy 140 pusztát, falut és várost 12—15 vármegye határából, melyekhez ők mindenemű jogaikat továbbra is tartják. E helyek közt említik Csanád- vagy Bodrogmegyéből Alsó- és Felsőadriánt, Csecstót és Czikánt, Csongrádmegyéből Vastorokot, V e r e s e g y h á z á t és Gyékénytót, Pestmegyéből pedig közvetlen a csanádmegyei helyek előtt nevezve, T e r e k e g y h á z a p u s z t á t, — mely alatt bizvást a mi D e r e k e g y h á z á n k a t érthetjük, nem csupán azért, mert Pestmegyében olyan nevű hely nem létezett, hanem azért is, mert az oklevelek szerzői ez időszakban nem tudták pontosan, hogy egynémelyik hely melyik vármegyében esik, s e tekintetben a kéz alatti levél maga is határozatlanságot tanusít.¹ Az apáczaak óvástétele annyival indokoltabb volt, mert az erdélyi fejedelmek, mit sem törődve az alföldi helyek régi birtokosainak jogai-
val, melyeket ezek az ország minden részébe szét-
szóródva régóta úgysem érvényesíthettek s leg-
nagyobb részét igazolni sem tudtak, — a gazdátlan-
ságra és bitangságra kárhoztatott vidékeken egyre-
másra ajándékoztatták el a jószágokat, s mivel
Lippán, Áradon és Bjenőn fegyveres haderőt tartot-
tak, a magyar királylyal pedig legtöbbször hadilábon
állottak, e vég helyek tisztjeit tehát alkalmasan jutal-
mazhatták az alföldi jószágokkal, mely uton módjuk
nyílthatalmukat e vidékkel tényleg éreztetniök. Ezt
tanusítja egyebek közt B á t h o r y G á b o r fejedelem

¹ Az óvás a pozsonyi káptalan levéltárában Proth. 28. Fol. 723.

oltalomlevele Mór i c z Már t o n részére, | 1612. jan.
melyben arra utasítja a lippai és b.jenei kapitá-

26. sz. Bethlen Gábor fejedelem.¹

nyokat, hogy Mór i c z Már t o n t, mint M á g o c s y
F e r e n c z örökösét, a maga birtokaiban, melyek

¹ Szilágyi, Magy. nemz. tört. VI. kötete után.

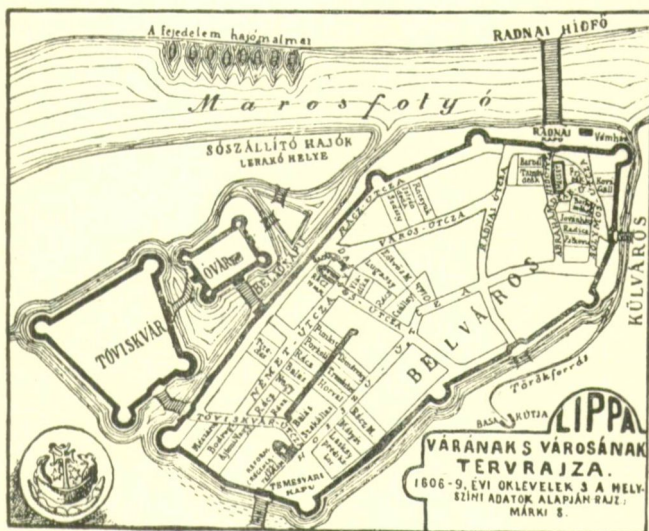
közt Mágocs, Algyő, Dócz, Sövényháza, Mindszent, Apor, Fábiansebestyén és Szentgyörgy is említettnek, mindenképen védelmezzék és tartsák meg.¹ A fejedelem ezután nemsokára maga is e vidékre jő, a szegedi szandsák községeit | 1613. dúlja s Világos várát ostromoltatja,² azalatt, míg az ellene küldött török sereg Temesvári felől tör Erdélybe. Báthory utódját, Bethlen Gábort, a török már teljes erejével támogatta, s e nagy fejedelemnek különös gondja volt vidékünk biztonságára és jólétére is. Ez okból történt, hogy azt mindjárt trónraléptét követő évben a lippai várnak való adózástól felmentette.³ Midőn pedig érte- | 1614. sült a felől, hogy ezt a felsőmagyarországi s főleg a hajdú csapatok ismét rettentgetik s fosztogatni kezdik, Mehemet temesvári pasának oltalmába ajánlotta. A derék pasa ekkor Dóczy András szatmári kapitánynak írt, tudatván, hogy ő maga és a lándorfehérvári pasa néhány ezer | 1616. nov. tatárral és török vitézzel Gyulához fog szállani, s azért inti őt, hogy »a veszedelemre semmi okot ne adjon, mert különben abban bizonyosak legyetek, az hajdú városokon . . . reájok megyünk, városokat, falujokat az széllel futatom el, magukat szablyára hányatom, feleségeket, gyermekeket rabságra vitetem«. Különösen fenyegeti a böszörményieket, »kik elkezdték a latorságot«. Dóczy ugyan e levélre méltatlanul válaszolt, hogy t. i. »inkább mind lippaiak, aradiak és az efféle helyzetből valók voltak«, kik »az erdélyi birodalomba mentek magok indulatjából«, anélkül, hogy erre őket akár Dóczy, akár más valaki a

¹ Az oklevél Nemz. muz. Ít. kézír. fol. lat. 2201. (Borovszky szivességéből.)

² Szilágyi, i. m. V. 79.

³ Bethlen levele 1614. jul. 28-ról. U. o. V. 553.

esászár részéről felbízta volna s ezért nincs helyén a császár birodalma ellen fenyegetőzni: mindazáltal ő, a nádor és a kassai generális megintették a hajdúkat, s főleg a böszörményieket, hogy oszoljanak szét s háborúságra okot ne adjanak.¹

27. sz. Lippa tervrajza.²

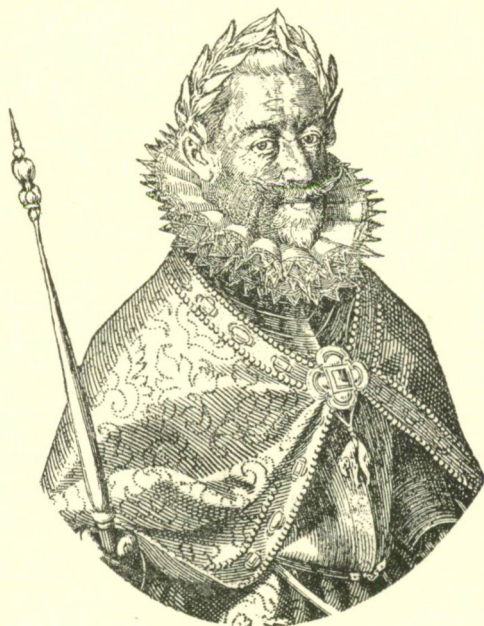
Mindazáltal a rabló magyar hadak fosztogatásaitól ezután sem maradt menten e vidék s minthogy Lippát az erdélyi fejedelem nemsokára kényszerült átengedni a töröknek, s ezzel a magyar-
1616. ság itteni utolsó bástyája ismét megdőlt: ezért az alföldi városok most egymásután hódoltak meg a Mátyás király kormányának, s — kétség kívül az erdélyi tudtával és beleegyezésével, — visszatértek a magyar király jogara alá, vagyis voltaképen s az akkori szokás szerint meghódoltak

¹ A két levél Tört. tár 1881. 448—440. II.

² Márki, Aradvármegye tört. után.

a németnek is, hogy adandó alkalommal ettől is oltalmat remélhessenek.

Először Makó tette meg e lépést, melyre a

28. szám. II. Mátyás király.¹

pozsonyi kamara által ismételt izben felszólítottatott. A város a felszólítást Bethlenhez küldte, majd ennek utasításából s a lippai kapitány engedelmével levelet és küldötteket intézett a pozsonyi kamarához, kérve ezt, hogy ne követelje tőlök, hogy kétfelé is adózzanak.² Csakhamar azonban engedtek a makaiak, s a pozsonyi kamarától

¹ Nádasy Mausoleuma után, 1664.

² A levél 1615. virágvasárnapja, az Orsz. lt. lyibusában, kamarai iratok.

írást kaptak, hogy ők a »szent koronához visszafoglaltattak«. Ezzel azonban mit sem értek el, mert a magyar urak, ideértve a csanádi püspököt is, a várost megszarolták, anélkül, hogy ez ellen a kamarától sok esdekléseik és követségeik után is oltalmat, vagy elégtételt nyerhettek volna.¹ Hasonló panaszuk volt a szegedieknek is. kik, habár a szokásos halakat Vácra, a kincstári tiszthez, évről-évre beszolgáltatták, mindazáltal ez rajtok még 50 frtot is akar venni, »melyre a szögény népek soha elégségesek nem lehetnek«. Felpanaszolják egyszerűsmind, hogy a »mi háborgató feleinktől« a szomszédos Szőreg és Martonos falubelieknek is ismételt ízben »volt dúlásuk«, ami ellen orvoslásért esedeznek.² A vásárhelyieknek még nagyobbak voltak sérelmeik. Ők már akkor, mikor a 1616. pozsonyi kamarához csatoltattak, panaszkodtak a csanádi püspökre, aki tőlök 37 ökröt elhajtattott, továbbá Bercsényi Imrére, a Lugosy János vejére, ki, noha »senmi köze a városhoz«: mégis azt »mód nélkül birja«, vagyis súlyosan adóztatja. Újlag kéri tehát a kamara oltalmát ez erőszakoskodók ellen.³ A kamarának azonban nem állott módjában a sérelmek megszüntetése, s így történhetett, hogy a városok később a török földesurak (iszpáhi-k) előtt panaszkodtak a felől, hogy őket a magyar urak is sarczolják, természetesen elhallgatván azt, hogy ők tulajdonképen a »bécsi király« adófizetőivé lettek s igazi magyar földes-

¹ A makóiak újabb levelei 1617. jul. 20, szept. 26. és decz. 9-ről. (Különösen Szokoli György ellen szóltak a panaszok.) Orsz. lt. i. h.

² A szegediek levelei 1617. febr.-ról és nov. 22-ről u. o.

³ A vásárhelyiek levele 1617. decz. 3-ról u. o. A levélen »Hódvásárheli Pesteni Péter« pecsétje áll, ami azt mutatja, hogy ennek a földesurnak közbejöttével történt a felszólalás Bercsényi ellen.

uraik által szorongattatnak a földbérért. Mehemet temesvári pasa, ki előtt az iszpáhik az ő jobbágyaik kifosztatása ellen felszólaltak, abban a hiedelemben volt, hogy az ő tartományát a jenei őrség tagjai dulják, s nem is gondolt arra, hogy az alföldi városok az ő ellenségének, Mátyásnak, hódoltak meg. Meg akarván tehát őket oltalmazni a fosztogatások ellen, külön követet küldött ez ügyben Bethlenhez, s barátságos, de erélyes hangon követelte a garázda jeneiek megbüntetését. A nemeslelkű fejedelem, hogy a városok fejeéről a veszedelmet elhárítsa, óvakodott a pasát a dolgok voltaképeni állásáról felvilágosítani, hanem így magyarázta ki a meghódolást: »Makó, Vásárhely, magunk is tudjuk eleitől fogva, hogy | 1618. jan. 6. a magyar uraknak is valami kevés ajándékkal kedvetket keresték ez okon, hogy az sok csavargó latroktól az szegén népet az magyar urak is oltalmazzák. Nem is Jenőben lakik az vásárhelyieknek szpaeiájuk, hanem magunk udvarában. Felesége után vagyon igazsága hozzájok — Nyáry Páltól, aki gyulai (?) kapitán vala. Attól vette és cserélte volt még az ifju legén feleségének az apja meg őket; az makaiakat pedig eddig is Jenőből oltalmaztatták magyarországi szpaeiok, hogy ne háborgassák őket, de senki semmire őket nem erőlteti.« Egyébiránt igéri erősen, hogy amely jenei vitéz bántani, vagy hódoltatni merné a pasa területét, azt halállal bünteti.¹

A fejedelem pedig a »vásárhelyiek szpaeiája«, vagyis földesura alatt Bercsenyi Imrét értette, ki huzamosabb ideig Lugosy vezérsége alatt oly vitézül huszárkodott, hogy a vezér a maga leányát, Borbálát, nőül adta hozzá, s ezzel együtt városunk-

¹ Bethlen levele a pasához 1618. jan. 6-ról. Tört. tár., 1881. 620—622.

nak s a solymosi nagykiterjedésű uradalomnak tulajdonosává tette.

De hogyha a városok szenvedtek a sarczoltatóktól: a magyar földesuraknak sem kevésbé volt súlyos helyzetök amiatt, hogy itteni birtokaik után jövedelmét nem huzhatták, pedig ép' ezek visszafoglalása volt célja küzdelmeiknek és költekezéseiknek. Bercsényi, kinnek joga Vásárhelyhez, melynek más földesurai voltak, egyébiránt, méltán tagadásba vétetett, különösen sokat károsult, mert mint az erdélyi országgyűlésen elpanaszlá, | 1616. Lippa elvesztésével ő Solymostól s felesége egyéb itteni birtokaitól is elesett, amiért a rendektől illő kárpótlást is kívánt. A rendek ezzel őt meg is biztatták, ami azonban csak ígéret maradt.¹

Bercsényi ezen elkeseredvén, mivel a fejedelemmel különben is meghasonlott, székesi udvarházában pedig, hol református jobbagyai ellen kegyetlen eljárást tanusított, ezek forrongásai miatt nem maradhatott, idővel II. Ferdinándhoz pártolt át s Magyarhonba tette át lakását.²

Egyébként az alföldnek a magyar király hatalma alá való térését az erdélyi fejedelmek nem vették komolyan, minek bizonyosága az, hogy Bethlen Gábor épen ez időtájon is ugyancsak adományozgatta hiveinek, főleg a borosjenei vitézeknek a Csanád és Arad megyei jószágokat. Így az aradi vár tartozékát képező Ba- | 1617. máj. tida falut, Csálya, Pabor, Czikat, Majmót és Szemlyék pusztákkal együtt Cserepessy Deák Istvánnak, a borosjenei őrség egyik tisztjének,³ aszerint, amint azt előde is cselekedte: bár az is

¹ Bercsényi kérelme és az orsz. gyűl. végzések Szi-
lágyinál, i. m. VII. 401. s köv.

² Thaly, Bercsényi I. 70, 74.

³ B. adománylevele az Orsz. lt. gy.fejérvári lib. re-
gius VII. 246.

igaz, hogy II. Ferdinánd Bethlen ellen ekkor háborút folytatván, utóbbinak eljárását a győztes hadi joga is igazolta. Ez álláspontról szólalt fel Bethlen néhány évvel később a h.m.vásárhelyiek | 1621. érdekében a váczzi püspök előtt, hogy azokat a dézmafizetés kötelezettsége alól fölmentette,¹ habár e lépéseket siker nem koronázta; valamint a maga fölségjogát gyakorolta akkor is, mikor ugyanez évben Panad, Kovászi, Győ, Dócz, Serked, Sövényháza falvakat a Ferdinándhoz pártolt Móríc Mártontól elveszi s Ruszkai Kornis Zsigmondnak eladja, mit annyival inkább tehetett, mert tudvalevőképen ez időben ő Magyarország királya hatalmával is birt.²

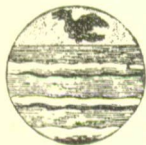
Mint hogy azonban e vidék magára nézve felettébb terhesnek és veszélyesnek találta azt, hogy egyidőben 2—3 államhoz is volt kénytelen magát számítani: azért Bethlennél a községek régtől fogva sürgették, hogy törvényhozásilag is állapíttassék meg az, hogy jövőre melyik magyar hazához tartozzanak voltaképen? Bethlen e czélból a nagykárolyi értekezletre rendelte a makaiak megbizottait, hova azok ismételt ízben el | 1617. okt. is utaztak. Az értekezleten ez az ügy fel is került, valamint több csongrád- és csanádmegyei helyek dolga is, egyebek közt Kovács Péteré, ki a maga hajdú csapatával Tápén fészkelvén meg magát, az erdélyi 1607-iki adományozás jogán Serkedet akarta elfoglalni, nemkülönben a Szénásy Mátyás és Konta (máskép Zakay) Albert erőszakosságai is, kik viszont Körtvélyest, Mindszentet és Csépát igyekeztek birtokba venni; utóbb nevezett foglалók el is tiltattak a birtokoktól s a jószágok sövényházi Móríc Mártonnak ítél-

¹ Karesu, Vác város története, V. 105.

² Lásd a makaiak legközelebb hivatolt leveleit.

tettek oda: de az értekezlet maga sem volt tisztában az adományozások eredete és jogi természetével, másfelől a személyes vonatkozások kenységétől sem tudta magát függetlenné tenni, s ezért határozatai, melyeknek sanctiót úgy sem volt képes adni, végrehajtás nélkül maradtak; Makó és a környékbeli hódoltságok ügye pedig megnevezettén elintézetlen hagyatott, mivelhogy ezekhez mindkét uralkodó jogát tartotta.¹

Még legerősebb és legnyilvánvalóbb alapon állottak a püspökök dézma követelése, bár ennek élvezésénél kisebb-nagyobb félbeszakítások jöttek közbe. A váczai püspöki dézma szedésének például a tizenöt éves háború idején semmi nyoma, de 1614-től fogva mind a csanádi, mind a váczai püspökök előállottak a magok követeléseivel. Városunk el lévén szokva ez efféle fizetéstől, nem ismerte el a követelések jogosságát, úgyhogy a püspökök, mint láttuk, karhatalmat alkal- | 1616. maztak ellene, A vármegye több mint fele része

29. sz.
Csongrád megye
czimere.²

egyébként pusztaságban állott s a püspök emberei egyelőre csak hat községet voltak képesek a dézma hasznobéri fizetésébe belevonni, pár év múlva ezek száma | 1620. egygyel növekedett. Így aztán Mindszent, Algyő, Tápé, Halásztelek, Bökény, Szentkirály, Derekegyháza, Tőke, Donát, Veresegyház, Királyság, stb. semmivel sem royattak meg, s csupán Szentesre, Vásárhelyre, Anyásra, Tésre, Hégedre, Szeghre és Szentgyörgyre róttak ki igen csekély összegeket dézma hasznobér fejében.

¹ Szilágyi S., i. m. VII. 502—504. II.

² Korabinszky Atlasa után.

Ezek közt Vásárhely és Anyás ellen a kényszer alkalmazása volt kimondva.

De bárminő előnyöket vívott is ki Bethlen újabb hadjárataiban a török és a nyugoti hatalomnak szövetségében Ferdinánd felett, távoleső vidékünkön nem érvényesíthette a maga hatalmát: azért területünkön is mindinkább a | 1623—1629. felsőmagyarországi kormány s az erre hallgató magyar földesurak igazgatása vált érezhetővé. A hatalmas nádor, Eszterházy Miklós, férje volt Derzszy Orsolyának, ki a Mágocsy család utolsó sarjának, Ferencznek, özvegye lévén, reményt táplálhatott a kihalt család roppant birtokaihoz is. Maga Bercsényi Imre földesurunk is, mint fentebb láttuk, Magyarhonba s egyenesen Pozsonyba, a magyar kormányzék helyére költözött, s ott mint Pázmány, a jezsuiták és a nádor barátja s a váci püspököknek feleségével együtt holtig adósa, — a magyar kamara tagjává, majd a király befolyásos tanácsosává, báróvá s több fontos diplomáciai ügyekben képviselőjévé lett. Ilyen hatáskörében lihetően nemsokára megtudta értetni vásárhelyi alattvalóival a maga földesuraságának törvényességét, ugyszintén az ő jobbágyi tartozásaikat, annyival inkább, mert a törökkel, majd Bethlennel is egyidő óta már megköltetett a béke s | 1626. utóbbik az erdélyi rendekkel együtt megígérte, hogy Ferdinánd ellen, kinek hatalmát a harminczéves háboru csak növelte, többé fölkelni nem fognak. A magyarországi vármegyék már | 1629. előbb visszacsatoltattak a királysághoz. Vidékünk ezalatt ritkán látott átutazó török csapatokat, mikor t. i. ezek a Bácsból vagy a Szerémségből Gyulára és tovább vonultak, mely alkalmakkor szintűgy, mint a magyar katonai csapatok portyázásai közben is, volt mit szenvedniök a kapzsi és durva hadfiak fosztogatásaitól és kegyetlenkedéseitől. Ily

viszonyok között a vármegye helyreállott részei is újra elpusztultak. A vácsi püspök a csongrádmegyei és kecskeméti dézmákat 1620-ban már csak 41 frtért adta bérbe, 1622-ben csak hat községtől vett dézmát pénzül, öt község egyetemlegesen 9 sertést és 100 drb szárított kecsagét adott, a többiek valamennyien pusztá helyek voltak. 1628—9-re 45 község közül csak 18-tól kapott némi haszonbért, ezek között Szentes után, melyért 1620-ban Kecskeméttel összefoglalva fizettek 12 frtot, már azt írják a dézmajegyzékbe, hogy »jó város«, 14 frtot. A mi falvaink, Mártély, Derekegyház, Veresegyház, Körtvélyes megemlítettnek ugyan a községek névsorában, de a pusztá helyek között, — ép úgy, mint maga Vásárhely is, melyektől dézmát nem lehetett követelni. Ez időben tehát a város üresen állott. De a következő évben már visszaköltöztek a lakosok, ami abból tűnik ki, hogy 6 frtot ajánlottak dézma váltságba, amit azonban a püspök keveslett. A falvak a környékben is mindenfelé gyarapodtak. 1630-ban a községek jegyzékébe már 52 hely van bejegyezve s ezek közt 28 olyanak fetüntetve, melyek fizetés alá vonandók. Több község a halakon kívül iparcikkkel (papucs, csizma) is adózott.

Eközben Bethlen Gábornak az alkotmány és a prot. hit vesztére törő Ferdinánd ellen megmegujuló háborúi voltak, miközben Bethlen a püsdöki székkelyet, Vácot is elfoglalta s azt szövetségesének, a töröknek, kezére juttatta. A vácsi 1623. püspökök ekkép' jövedelmöktől elesvén, a kir. udvarhoz Bécsbe menekültek s biztosabb jövedelmü egyházi méltóságokat eszközöltek ki magoknak, részint pedig, mint a király tanácsosai, különböző polgári és politikai tisztségeket is vállaltak: de mindenképen rajta voltak, hogy az elveszett tizedjövedelmek visszaszereztessenek és

biztosittassanak. Így Dallos Miklós vácsi püspök véleményt adván Ferdinándnak afelől, hogy a királyi megbizottak Bethlen Gábor meghatalmazottjaival szemben minő kívánságokat támasszanak, ott, ahol a püspöki tizedekről értekeznek, azt ajánlja,

30. sz. II. Ferdinánd király.¹

hogy »Engedje meg (t. i. Bethlen), hogy a | 1624. vácsi püspök a maga tiszántuli tizedeit békességben haszonbérbe adhassa. Mert az előző évben a fejedelem a vásárhelyieket ki akarta venni az alól, levelet irt e végett hozzám, minek példájára Nagytúr is ki akarta magát vonni a tized alól. 1622-ben én béreltem ki Nagytúrt és előttem mások.«² A

¹ Nádasdy 1664-diki Mausoleuma után.

² Frankl és Ráth, Dallos M. iratai 1867. 214. l.

püspök azt különösen zokon vette s csakhamar a győri megyébe helyeztette át magát, hol a tized-jövedelmek még inkább megmaradtak.

Mindekkorig csak kisebb urak, vagy magok a községek vállalkoztak a püspöki bérletre, de később a nógrádi alkapitány, majd Bosnyák Tamás és Eszterházy Pál, majd Vászárhelyre nézve, a Bercsenyiek is, kiket, mint földesurainkat, első helyen illetett törvény szerint e jog. A város különben gyorsan megnépesült. 1630-ban már visszanyerte korábbi jelentőségét s mint »jó várost« említi a tizedjegyzék.¹ De épen azért, mert a vidékre az elszéledt lakosok ismét vissza kezdtek költözni, újra emelkedett annak becse, s a nemesség rajta volt, hogy ahhoz részint az új erdélyi fejedelem, részint a magyarhoni hajóságek útján jogot szerezzen s illetőleg azt megóvjja.

Kedvezett ezek törekvésének a nem rég | 1625, tartott soproni országgyűlés végzése is, mely szerint a törvényes birtokosok jogai azon körülmény miatt, hogy az időközi foglalások, fölkérések és adományozások ellen, kitűzött időben az óvást elmulasztották, nem enyészik el.² Ez alapra állva most Györffy János az egrí káptalan előtt megjelenvén, ott a maga és testvére, | 1631. decz. Katalin, nevében formaszzerűen tiltakozott az ő ősi birtokainak, melyek egyrésze, 26 birtok, Csongrád-megyébe esik, ezek közt Körtvélyes, Solt, Mágocs, Kétlebecz, Veresegyház, Barcz, Leng is, melyekről szóló hiteles okirataikat az időközviszontagsága miatt elveszítették, — mások által való fölkérése, lefoglalása, bitorlása, zálogbavétele és haszonélvezése steff. ellen, nemkülönbén azok-

¹ Az egykoru dézmajegyzék a váczí püsp. urad. Itárban, a Processus decimalis ab anno 1719. stb. czimű perirat csomóban.

² Az 1625. LX. t.-cz.

nak a király, vagy a nádor által eshető eladományozása ellen.¹ Mindazáltal az erdélyi hatóságok is fentartják e vidékhez jogaikat, minek bizonyosága az, hogy az özvegy Bethlen Gáborné 1630. parancsára Zarándvármegye szolgabirái és esküttei vizsgálatot tartanak itt az irányban, hogy a Mágocsy-féle birtokok a Makra alján és Csongrádmegyében, ezek közt Győ, Dócz, Sövényháza valóban Mágocsyt illtették-e s mi joron kerültek azok a Móricz Márton kezére?² E kérdésre legjobban a Rákóczyak felelhetek volna meg, mert Rákóczy Zsigmond nőül vette az 1587-ben elhalt Mágocsy Gáspár özvegyét, s ezzel együtt kapta a Mágocsy jószágok gyámságát, addig míg azokat a kiskorú örökösöknek az elhalt testvére gyermekeinek átadhatná. Tudjuk, hogy e gyermekek korán itt hagyták dus örökségüket,³ úgyhogy azokra a Rákóczyak nem ok nélkül vethették szemeket, amint hogy ők Csanád és Csongrád vármegyékben nem sokára birtokokat is szereztek.⁴ Sőt ennél még tovább is mentek.

Zsigmond fia, t. i. I. Rákóczy György, már 1630.-ban fejedelemségre emelkedvén, s nagy nevű előde példájára megvetvén lábát a tiszántúli vármegyékben is, — számos itteni birtokokat a maga híveinek s különösen az erre felé eső véghelyek tiszteinek ajándékozott el. Így adta Batidát több Arad, Temes és Csanád megyei falvakkal együtt szászvárosi Cserepes Ábrahámnak, kinek már apja is bírta e helyeket, s a ki viszont a nevezett birtokokat a maga testvéreinek, 1635. jul. 2.

¹ Az okirat 1723-iki hiteles átirata a gr. Károlyi nemz. bpesti levéltárában, 35. fiók, 4. sz.

² U. o. 222.

³ Nagy Iván. Magyarország családai VII. 238. v. ö. IX. 604.

⁴ Borovszky. Csanád vm. tört. I. 232.

Annának és Zsuzsánnának s Jenei Deák Dánielnek hagyta és adta el.¹ Egybevetve az ekkori erdélyi fejedelmi adományosok jelentéktelenségét a nekik juttatott birtokok nagy számával: arra a következtetésekre kell jutnunk, hogy a jószágok abban az időben igen csekély értékűek lehettek, s a végbeli tisztek azokat valószínűen elmaradt zsoldjaik fejében kapták, azzal a számítással, hogy mikor szerit ejthetik, meg-meg sarczolják az egyébként semmi nélkül való lakosságot. Mert a már évek előtt megindult gyarapodás igen lassan ment s folytonos megszakításokat szenvedett. Vársárhely maga is csak sinlett és tengődött, mert a lakosság gyér számmal volt jelen, úgyhogy a hely még csak falu számba ment a dézma lajstromban. Csongrádmegye községeinek | 1635. pedig, melyek közé számítanak minket is, fele még mindég pusztán állott, a megszállott helyeken is igen gyér volt a népesség.

¹ Gy. fehérv. káptalani iratok, Prothocollum Mich. Barsi 59. l.